

ЕКОНОМІЧНА ЛЕКСИКА В РАДЯНСЬКІЙ ТА СУЧАСНІЙ ТЛУМАЧНІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (порівняльний аспект)

У статті здійснено порівняльний аналіз економічної лексики, поданої в реєстрах Словників української мови в 11 томах і 20 томах, з'ясовано особливості її розвитку та змін, що відбулися в ній за пострадянський період.

Ключові слова: економічна лексика, термінологія, тлумачна лексикографія, тематичні групи.

Великі тлумачні словники, які покликані відображати лексико-семантичне багатство певної мови на певному етапі її розвитку, репрезентують у своєму складі значну кількість найпоширенішої термінології, що є невід'ємною частиною лексичної системи.

Словник української мови в 11 т. (СУМ–11) із реєстром понад 130 тис. одиниць став найбільшою й неперевершеною працею української радянської тлумачної лексикографії. Однак на сучасному етапі розвитку нашої держави й мови, зокрема, постало питання про необхідність створення нової праці, яка об'єктивно, без ідеологізації відбивала би лексичний склад української мови, фіксувала зміни, що відбулися в ньому за останні роки. Тому в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України за участі науковців інших академічних інститутів і вищих навчальних закладів укладено новий тлумачний словник, який у паперовому вигляді становитиме двадцять томів (СУМ–20). Перший том праці (літери А–Б) вийшов друком наприкінці 2010 року. До реєстру СУМ–20 залучено «...активну лексику сучасної літературної української мови (з кінця ХІІІ ст. до наших днів), уживані в художній, політичній, науковій літературі, публіцистиці й газетній мові архаїзми, неологізми – питомі слова й запозичення з інших мов, історизми, терміни й номени з різних галузей науки, особливо політології, економіки, інформатики, біології, інших галузей гуманітарних і природничих знань» [1, с. 36].

Отже, СУМ–11 і СУМ–20 містять значну частину термінологічної лексики, що потребує детального розгляду та опису. Особливо цікавими є терміни тих галузей знань, які потребують повторного переосмислення через їхнє ідеологічне забарвлення в радянських тлумачних словниках. Найбільше це стосується історичної, економічної, політичної лексики. У статті ми спробуємо здійснити порівняльний аналіз термінів

економіки, зафіксованих у Словнику української мови в 11 томах і Словнику української мови у 20 томах.

Як показав аналіз реєстрового складу СУМ–11, у ньому міститься близько десяти відсотків різногалузевої термінології. Чільне місце в цій лексикографічній праці посідає й економічна лексика, що налічує понад 100 одиниць.

Половину економічних термінів становлять іменники, більша частина другої половини слів – це дієслова й дієприкметники та невелика кількість прикметників. Варто зазначити, що економічна сфера – одна з не багатьох (у СУМ–11), у складі якої нараховується чимало дієслів.

Іменникова лексика – це переважно абстрактні терміни на позначення понять, що стосуються виробничого процесу й купівлі-продажу товарів. Серед іменникової термінології значна частина віддієслівних дериватів (*інвестування, картелювання, перевироблення, санірування, тезаврування, трестування*).

Особливістю дієслів-термінів є те, що майже всі вони є двовидовими (ІНВЕСТУВАТИ, -ую, -уєш, *недок. і док., перех., ек.* Вкладати капітал у підприємство для одержання прибутків, КАРТЕЛЮВАТИ, -юю, -юєш, *недок. і док., перех., ек.* Об'єднувати окремі промислові капіталістичні підприємства в картелі, ПАРЦЕЛЮВАТИ, -юю, -юєш, *недок. і док., перех., ек.* Ділити на парцели (звичайно про землю), ТРЕСТУВАТИ, -ую, -уєш, *недок. і док., перех. і неперех., ек.* Об'єднувати в трест, у трести; включати в трест).

Прикметникова лексика цієї галузі походить переважно від іменників (АМОРТИЗАЦІЙНИЙ, -а, -е. 1. *ек.* Стос. до амортизації (в 1 знач.), ІНВЕСТИЦІЙНИЙ, -а, -е, *ек.* Стос. до інвестиції, КАРТÉЛЬНИЙ, -а, -е, *ек.* Прикм. до картéль).

Згідно з матеріалами дослідження, основну частину економічної термінології становлять запозичені одиниці, хоча в творенні складних

термінів досить активні власне українські компоненти (*багатоукладний, вантажопотік, дрібнотоварний, паенагромадження, платоспроможний, продуктообмін*).

У складі економічної терміносфери СУМ–11 зафіксовано порівняно невелику частину термінів на позначення найменувань не лише радянської, а й світової економіки, причому стосовно других у тлумаченнях обов'язково міститься вказівка, що така реалія властива капіталізму, капіталістичним відносинам. Наприклад: КАРТЁЛЬ, -ю, ч. ек. Одна з форм капіталістичної монополії, учасники якої для підвищення прибутку укладають угоду про поділ ринків збуту, розміри виробництва, рівень цін на продукцію тощо; характеризується збереженням комерційної та виробничої самостійності об'єднаних підприємств, НАДПРИБУТОК, -тку, ч., ек. Прибуток, що значно перевершує середню норму прибутку в капіталістичному суспільстві, САНАЦІЯ, -ї, ж. ... 2. ек. Система заходів, здійснюваних у капіталістичних країнах державою, щоб запобігти банкрутству банків, трестів і т. д.

Загалом усю зафіксовану в Словнику української мови в 11 томах термінологію економічної галузі можна об'єднати в п'ять тематичних груп:

1. **Назви понять, що стосуються купівлі-продажу товарів:** демпінг, збут, обіг, ремісія.
2. **Найменування операцій, заходів, пов'язаних із фінансовою системою, капіталовкладеннями та позиками:** інвестиція, санація, санкція.
3. **Назви понять, що стосуються виробничого процесу, організації праці:** надвиробництво, перевиробництво, редуція, тейлоризм.
4. **Найменування суб'єктів економічних відносин:** виробник, монополіст, продуцент.
5. **Назви об'єднань, організацій:** картель, монополія, трест.

Сучасний період розвитку українського суспільства, як і переважної більшості постсоціалістичних країн, характеризується відходженням від старих економічних орієнтирів, догм, нав'язаних попередньою добою. «Відбувається поступове входження до світового співтовариства, налагодження взаємовигідної торговельно-економічної співпраці. ... Зароджуються нові економічні відносини, види діяльності, професії, а в цілому формується нова фінансово-економічна культура» [2, с. 64].

Усі ці зміни, зрозуміло, не могли не позначитися й на лексиці економічної сфери. Вона збагатилася новими термінами, відбулося переосмислення значної частини відомих раніше понять тощо.

Як показав порівняльний аналіз досліджуваних лексикографічних праць, економічна термінологія в СУМ–20 розширилася більше ніж удвічі. У зв'язку зі зміною політичної й економічної ситуації в нашій державі, переходом до ринкової економіки, розвитком фінансової сфери з'явилося дуже багато запозичених термінів на позначення: 1) *суб'єктів економічних відносин* (ДЕКХОЛДЕР, -а, ч., екон. Службовець біржі, що має доручення клієнтів для брокерів, ДЕРЖАТЕЛЬ, -я, ч., екон., фін. Той, хто тримає цінні папери, володіє ними, КОНСИГНАТОР, -а, ч., екон. Посередник при експорті товарів, ЧЕКЕР, -а, ч., екон. Черговий співробітник фондової біржі, клерк, який за дорученням котирувальної комісії перед початком торгів оголошує початковий курс цінних паперів); 2) *об'єднань, організацій* (АДХОКРАТІЯ, -ї, ж., екон. Організаційна структура, яка займається новими для фірми питаннями і є, як правило, тимчасовою, ФРАНГАЙЗЕР, -а, ч., екон. Велика фірма (торгова або промислова), яка надає право дрібному приватнику вести справу у формі, продиктованій в угоді, протягом визначеного часу в спеціально вказаному місці, ХОЛДИНГ, -у, ч., екон. Підприємство, фірма, акціонерне товариство, що є власником частини або всіх акцій іншого підприємства та здійснює контроль над його діяльністю) тощо.

Багато економічних термінів зазнало змін через перехід держави до нового суспільно-політичного ладу та інших соціально-економічних відносин.

Наприклад:

СУМ–11	СУМ–20
БІЗНЕС, -у, ч. Комерційна, біржова або підприємницька діяльність як джерело наживи в капіталістичному світі.	БІЗНЕС, -у, ч. 1. Підприємницька діяльність, спрямована на отримання прибутку.
КАПІТАЛ, -у, ч. 1. Вартість, що дає її власникові-капіталістові додаткову вартість унаслідок визиску робочої сили найманих робітників.	КАПІТАЛ, -у, ч. 1. Вартість, яка є засобом отримання додаткової вартості.
НАДВАРТІСТЬ, -тості, ж., ек. Вартість, створювана працею найманого робітника зверх вартості його робочої сили і привласнювана капіталістом.	НАДВАРТІСТЬ, -тості, ж., екон. Додана вартість.
НАДПРИБУТОК, -тку, ч., ек. Прибуток, що значно перевершує середню норму прибутку в капіталістичному суспільстві.	НАДПРИБУТОК, -тку, ч., екон. Прибуток у господарстві, що значно перевершує середню норму прибутку; додатковий прибуток.

На відміну від СУМ–11, іменникова лексика в СУМ–20 становить близько сімдесяти відсотків від усієї термінології цієї галузі (у СУМ–11 – п'ятдесят відсотків). Це запозичені одиниці, що

активно поповнили лексичний склад української мови у зв'язку з розвитком світової економіки та її активним входженням до пострадянського простору (*авераж, антидемпінг, вальвація, валютизація, гіперінфляція, делівері, консалтинг, офшор, тезаврація* тощо).

У СУМ–20 з'явилася також низка термінів для фіксації найменувань у широкій за своїм спектром сфері діяльності – *маркетингу: банер, бренд, брендинг, демаркетинг, маркетинг* та ін.

Отже, за роки незалежності української держави економічна термінологіка зазнала суттєвих змін. Крім переосмислення понять, що існували в радянські часи, з'явилася значна кількість нових іншомовних термінів, що потребують пояснення та введення у загальномовні тлумачні словники, оскільки велика частина з них активно вживається в науково-популярній літературі, у мові ЗМІ тощо, а деякі одиниці зазнають (або вже зазнали) детермінологізації.

Список літератури

1. Русанівський В. М. Інформаційно-лінгвістичні основи сучасної тлумачної лексикографії / В. М. Русанівський, В. А. Широков // Мовознавство. – 2002. – № 6. – С. 7–48.
2. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) : [монографія] / О. А. Стишов. – К. : Видавн. центр КНЛУ, 2003. – 388 с.

L. Tomilenko

VOCABULARY OF ECONOMICS IN SOVIET AND MODERN UKRAINIAN EXPLANATORY LEXICOGRAPHY (comparative aspect)

The article is a comparative analysis of the economic vocabulary given in the registers of the Ukrainian language dictionaries in 11 volumes and 20 volumes, the diachronic aspects of its development and changes that took place in it for the post-Soviet period.

Keywords: economic lexis, terminology, explanatory lexicography, clustering.

Матеріал надійшов 20.01.2012